

PREDGOVOR

U ovoj knjizi se razmatra problematika socijalnih odnosa koji se uspostavljaju među učenicima u školi, kao i povezanost socijalnih odnosa učenika sa njegovim školskim postignućem. Proučavanju socijalnih odnosa učenika prevashodno se pristupa sa aspekta vršnjačkog nasilja kao izrazito negativne dinamike koja se uspostavlja unutar vršnjačke grupe, pri čemu se objašnjava povezanost između različitih uloga koje učenici zauzimaju u vršnjačkom nasilju, sociometrijskog statusa i školskog postignuća učenika. Opređenje za proćavanje povezanosti vršnjačkog nasilja sa drugim značajnim varijablama individualnog nivoa nastalo je kao rezultat nastojanja za sagledavanje važnih aspekata školskog obrazovanja, u vreme kada je problem vršnjačkog nasilja postao predmet značajnog naućnog interesovanja, uz razmatranje mogućnosti njegove prevencije i kod nas. Uporedo sa nastojanjem da se temeljnije sagleda specifićnost datog fenomena i njegova povezanost sa drugim značajnim varijablama važnim za obrazovne ishode svih ućenika, dato istraživanje inicirano je i praktićnim potrebama koje iziskuje realizacija nastave u okviru predmeta Školska pedagogija 2, Pedagoška prevencija poremećaja u ponašanju i Vršnjaćko nasilje u vaspitno-obrazovnim ustanovama koje studenti izućavaju na Departmanu za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Nišu. Zbog složenosti proućavanih fenomena, pri pisanju monografije zastupljen je interdisciplinarni pristup, s ciljem dubljeg razumevanja proućavanih vaspitnih fenomena.

Monografija predstavlja rezultat rada na projektu „Unapređenje profesionalnih kompetencija budućih pedagoga u okviru osnovnih akademskih studija pedagogije” (360/1-16-5-01) koji se sprovodi na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu. Rad na pisanju monografije je finansijski podrćalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Škola predstavlja važan činilac procesa vaspitanja i obrazovanja svakog pojedinca. Najorganizovanije, najsistematićnije, svrsishodno, tokom dugog niza godina ona nastoji da doprinese što celovitijem razvoju lićnosti svakog ućenika, delujući na intelektualni, emocionalni i socijalni razvoj. Teži se, između ostalog, tome da pored određenog fonda znanja, ućenici usvoje odgovarajuće obrasce socijalno prihvatljivog ponašanja, kao i niz veština koje će im olakšati dalje školovanje i doprineti adekvatnijoj integraciji u širu društvenu zajednicu. Proces socijalizacije, ćiji je škola jedan od ključnih agenasa, omogućavaju da se kod pojedinaca formiraju za život u društvu važne osobine i načini ponašanja i da se razvije njihova lićnost sa svim svojim osobenostima. Međutim, taj proces ne odvija se podjednako uspešno i sa istom lakoćom kod svih pojedinaca, niti u

svim školama. Na to ukazuje i činjenica da nasilje među vršnjacima predstavlja problem prisutan u gotovo svim savremenim školskim sistemima. Možda razlog tome što je nasilje u školi danas u tolikoj meri prisutno treba tražiti i u činjenici da je savremena škola, pre svega okupirana ostvarivanjem svojih obrazovnih zadataka, dugi niz godina zanemarivala ili neadekvatno ispunjavala svoju vaspitnu ulogu. Stoga se postavlja pitanje da li ona predstavlja mesto sigurnog i zdravog odrastanja onih kojima je u prvom redu namenjena, kao i može li se njeno delovanje u tom pogledu unaprediti.

Nasilje među decom predstavlja pojavu koja je prisutna u školskim sistemima gotovo svih zemalja na svetu, bez obzira na stepen njihovog društveno-ekonomskog razvoja. Rezultati empirijskih istraživanja realizovanih u drugim zemljama, kao i kod nas govore o prisutnosti navedenog problema, ali i o posledicama koje ostavlja po sve učenike, a ne samo po one uključene u nasilje u ulogama nasilnika i žrtve. Zbog toga je danas sve prisutniji stav da vršnjačko nasilje treba posmatrati kao grupni, a ne kao individualni fenomen, odnosno kao pojavu kojoj u značajnoj meri doprinosi i ponašanje ostalih učenika u odeljenju. Pokazalo se da koreni neadekvatnog ponašanja učenika leže u prisustvu određenih rizičnih faktora na različitim ekološkim nivoima.

S druge strane, ustanovljeno je da školski neuspeh s kojim se pojedini učenici susreću ostavlja, takođe, brojne posledice po njihovu ličnost i budućnost. Pojava i kontinuitet školskog neuspeha može, takođe, biti povezan sa prisustvom određenih rizičnih faktora.

Polazeći od ekosistemskog pristupa i stava da vršnjačko nasilje/viktimizacija i školski uspeh u osnovi imaju iste korene (odnosno činioce koji ih uslovljavaju), uspeli smo da proučavanjem relevantne literature izdvojimo izvesne rizične faktore oko kojih postoji saglasnost autora koji se bave datom problematikom. Tako smo ustanovili da se mogu izdvojiti određene grupe faktora na svakom od ekoloških nivoa (na individualnom, vršnjačkom i porodičnom nivou, na nivou škole i nivou lokalne zajednice) koje su zajedničke za pojavu nasilničkog ponašanja/viktimizacije i školskog uspeha/neuspeha.

S obzirom na to da se pokazalo, prema našim saznanjima, da u našoj sredini do sada nije bilo proučavanja vršnjačkog nasilja kao grupnog fenomena kroz usvajanje pristupa o učesničkim ulogama u nasilju, niti dovođenje svake od učesničkih uloga (nasilnik, žrtva, asistent, podstrekač, autsajder, branilac) u vezu sa školskim uspehom/neuspehom, smatrali smo važnim da sprovedemo jedno takvo istraživanje.

U teorijskom okviru istraživanja razmotrena su određena pitanja važna za razumevanje problema vršnjačkog nasilja i školskog uspeha/neuspeha, kao i naučna saznanja o povezanosti vršnjačkog nasilja i školskog uspeha. Prva celina u okviru teorijskog dela odnosi se na fenomen vršnjačkog nasilja. Ovom problemu pristupili smo razmatrajući njegova terminološka određenja, potom vrste nasilničkog ponašanja, teorijske pristupe proučavanju nasilja, socijalni kontekst odrastanja i učestalost vršnjačkog nasilja kod nas, kao i posledice vršnjačkog nasilja.

U drugom delu teorijskog okvira istraživanja razmatra se značaj socijalnih odnosa za individualni razvoj pojedinaca kroz ukazivanje na: karakteristike pojedinca i njegov socijalni razvoj, uticaj roditelja na socijalni razvoj dece, specifičnosti socijalne interakcije kod dece, socijalne kompetencije u dečijim interpersonalnim odnosima, kao i specifičnosti školskog konteksta kao činilaca socijalnog razvoja dece.

Treći deo teorijskog okvira istraživanja odnosi se na razmatranje specifičnosti proučavanja nasilja kao grupnog fenomena kroz sagledavanje: odlika socijalne interakcije učenika u odeljenju, specifičnosti pristupa nasilju kao grupnom fenomenu, osnovnih postavki teorije učesničkih uloga u vršnjačkom nasilju, specifičnosti uloge nasilnika, žrtve, nasilnika/žrtve i posmatrača, kao i metodoloških pristupa proučavanju vršnjačkog nasilja.

Četvrti deo teorijskog okvira istraživanja odnosi se na razmatranje faktora koji su povezani sa pojavom školskog uspeha/neuspeha učenika. Nastojali smo, takođe, da u sklopu navedene celine izvršimo sintezu naučnih saznanja o rizičnim faktorima individualnog, vršnjačkog, školskog, porodičnog nivoa i nivoa zajednice, koji su zajednički kako za školski uspeh tako i za vršnjačko nasilje.

Peti deo teorijskog okvira istraživanja odnosi se na razmatranje povezanosti uloge u vršnjačkom nasilju i školskog uspeha učenika. Razmatrani su nalazi prethodnih istraživanja u kojima je prevashodno proučavana povezanost između uloga nasilnika i/ili žrtve i školskog uspeha, i dat je komparativni pregled rizičnih faktora za pojavu školskog neuspeha i nasilničkog ponašanja/viktimizacije.

U šestom delu teorijskog okvira istraživanja razmatrane su mogućnosti primene sociometrijskih istraživanja u proučavanju vaspitnih fenomena, kroz ukazivanje na: teorijsko-metodološke osnove sociometrije, osnovne sociometrijske postupke i metode, osnovne sociometrijske orijentacije, metode prikupljanja sociometrijskih podataka, načine obrade sociometrijskih podataka, mogućnosti primene sociometrije u proučavanju društvenih grupa i specifičnosti primene sociometrijskih istraživanja u proučavanju vaspitanja. Pored toga, ukazuje se na karakteristike dece različitog sociometrijskog statusa i daje pregled empirijskih istraživanja o povezanosti sociometrijskog statusa i drugih značajnih varijabli. Cilj je da se ukaže na mnogostruke povezanosti sociometrijskog statusa sa drugim varijablama, koje uslovljavaju razvojne ishode pojedinca i trebalo bi ih imati u vidu prilikom tumačenja rezultata empirijskog istraživanja.

U metodološkom pristupu istraživanju definisani su: predmet i značaj istraživanja, osnovni pojmovi važni za razumevanje i tumačenje nalaza empirijskog istraživanja, ukazano je na cilj, zadatke, hipoteze i varijable istraživanja. Opisane su metode, tehnike i instrumenti istraživanja, uzorak istraživanja, organizacija i tok istraživanja, kao i načini obrade podataka.

Rezultati istraživanja predstavljeni su kroz osam celina, u skladu sa postavljenim zadacima istraživanja. U okviru datih celina prikazani su i analizirani rezultati empirijskog istraživanja kroz razmatranje: distribucije uloga u vrš-

njačkom nasilju; povezanosti uloge u nasilju i sociometrijskog statusa učenika; povezanosti uloge u vršnjačkom nasilju i školskog uspeha učenika; povezanosti uloge u vršnjačkom nasilju i pola učenika; povezanosti uloge u nasilju, pola i školskog uspeha učenika; povezanosti uloge učenika u vršnjačkom nasilju i školskog uspeha s obzirom na sociometrijski status učenika; povezanosti učestalosti vršnjačkog nasilja na nivou odeljenja i školskog uspeha učenika, kao i učestalosti nasilja na nivou škole i školskog uspeha učenika. Smatramo da dobijeni rezultati mogu da posluže kao podsticaj za dalja proučavanja problema vršnjačkog nasilja i školskog uspeha učenika, ali i za unapređivanje preventivnog i interventnog delovanja škole.

U knjizi je korišćen deo materijala iz doktorske disertacije pod nazivom „Uloge u vršnjačkom nasilju i školski uspeh učenika”, odbranjene na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu (2015). Proučavanje fenomena vršnjačkog nasilja i njegove povezanosti sa školskim uspehom učenika dopunjeno je teorijskim proučavanjem: značaja socijalnih odnosa za individualni razvoj pojedinca, povezanosti vršnjačkih odnosa i školskog uspeha učenika, mogućnosti primene sociometrije u proučavanju vaspitanja i ukazivanjem na karakteristike učenika različitog sociometrijskog statusa, kao i pregledom empirijskih istraživanja o povezanosti sociometrijskog statusa i drugih značajni varijabli. Dati podnaslovi predstavljaju potpuno nove celine za koje smo smatrali da mogu značajno doprineti dubljem razumevanju problematike kojom smo se bavili.

Pri pisanju ove knjige naišla sam na svesrdnu podršku, razumevanje i stručnu pomoć recenzenata, na čemu im se neizmerno zahvaljujem. Veliku zahvalnost dugujem i direktorima škola, koji su imali razumevanja za značaj realizacije istraživanja na posebno osetljivu temu kakva je vršnjačko nasilje i odobrili prikupljanje podataka u školama kojima rukovode, kao i odeljenskim starešinama učenika odeljenja u kojima je realizovano istraživanje, bez čije kolegijalne pomoći u prikupljanju saglasnosti roditelja realizacija istraživanja ne bi bila moguća. Posebnu zahvalnost dugujem svojoj porodici, za razumevanje, strpljenje i pruženu podršku tokom pisanja knjige.

Autorka